

Klasyfikacja głosek – scenariusz zajęć z języka polskiego w klasie II gimnazjum.

Cele ogólne: Utrwalenie wiadomości dotyczących budowy aparatu mowy i zapoznanie z artykulacyjnym opisem dźwięków mowy tj. na określeniu położenia i zachowania się narządów artykulacyjnych przy wytwarzaniu poszczególnych głosek.

Cele operacyjne:

- zna narządy mowne ruchome i nieruchome
- potrafi wymienić samogłoski i spółgłoski
- wie co bierze się pod uwagę przy podziale samogłosek i spółgłosek
- dokonuje klasyfikacji głosek
- potrafi określić położenie i zachowanie się narządów mowy przy wytwarzaniu poszczególnych głosek.

Metody i techniki: zajęć praktycznych, pokaz i wyjaśnianie ułożenia narządów artykulacyjnych, kontrola wzrokowa, dotykowa, czuciowa.

Formy:

jednostkowa, zbiorowa.

Środki dydaktyczne:

lusterka, foliogramy, plansze, rzutnik, karty pracy klasyfikujące głoski

Przebieg zajęć:

I. CZĘŚĆ WSTĘPNA

Przypomnienie wiadomości o **budowie aparatu mowy**.

1. Oglądanie w lusterkach aparatu mownego.
2. Wyróżnianie poszczególnych części narządu mowy (budowa). Ich znaczenie w tworzeniu dźwięków. Prezentacja na foliogramach i planszach oraz obserwacja na własnym i sąsiada z ławki aparacie mowy. Rozdanie kart pracy.

Narząd oddechowy (dolne drogi oddechowe - krtań, tchawica, oskrzela, płuca; górne drogi oddechowe - nos, gardło),
- wytwarza prąd powietrza niezbędny do powstawania dźwięków mowy.

Narząd fonacyjny (krtań)

- tu powstaje dźwięk.

Narząd artykulacyjny (jama gardłowa, ustna, nosowa, jamy rezonacyjne - zatoki; jama gardłowa i ustna tworzą jeden kanał, który może zmieniać swój kształt, może się zwężać lub poszerzać dzięki ruchom języka, warg, podniebienia miękkiego i żuchwy),

- tworzone są poszczególne głoski.

3. Podział na ruchome i nieruchome części aparatu artykulacyjnego.

Ucniowie obserwując w lusterku poszczególne części jamy ustnej badają, które są ruchome a które nie, nazywając je.

Narządy mowy:

- **ruchome** - język, wargi, podniebienie miękkie, żuchwa
- **nieruchome** - zęby, dziąsła, podniebienie twarde.

4. Rola narządu mowy.

Narząd mowy - służy do wytwarzania dźwięków mowy.

II CZĘŚĆ WŁAŚCIWA

Klasyfikacja głosek

1. **Podział głosek - przypomnienie.**

Ucniowie wymieniają różne głoski patrząc w lusterko i zwracając uwagę na różnice w ułożeniu narządów przy wymowie poszczególnych głosek.

Porównują z układami przedstawionymi na foliogramach. Wypowiadają samogłoski i spółgłoski.

Ogólny podział:

samogłoski i spółgłoski (w zależności od stopnia rozwarcia narządów mowy; samogłoski - większe, spółgłoski mniejsze rozwarcie).

2. **Cechy różniące samogłoski i spółgłoski.**

Ucniowie podają uprzednio zaobserwowane różnice między samogłoską a spółgłoską w zakresie:

Funkcjonalnym:

Samogłoski - sylabotwórcze

Spółgłoski - nie

Fizjologicznym:

Samogłoski - na ogół ich artykulacja większego otwarcia kanału ustnego

Spółgłoski - na ogół ich artykulacja mniejszego otwarcia kanału ustnego

Struktury akustycznej:

Samogłoski - są tonami

Spółgłoski - połączeniami tonów i szmerów lub szmerami

Donośności:

Samogłoski - na ogół lepiej słyszalne i rozpoznawalne

Spółgłoski - na ogół gorzej słyszalne i rozpoznawalne

3. Podział samogłosek.

Uczniowie instruowani przez nauczyciela sprawdzają za pomocą lusterka i czucia ułożenie narządów artykulacyjnych, szczególnie biorąc pod uwagę położenie podniebienia miękkiego.

Podział samogłosek ze względu na położenie podniebienia miękkiego:

Przyłóż lusterko do nosa tak, aby wydychane powietrze zaparowało je w widoczny sposób i wymawiaj następujące głoski: a - o, ę - e. Co zauważyłeś?

Ustne - podniebienie uniesione i cofnięte przylega do tylnej ściany gardła, zamyka przejście do jamy nosowej.

Nosowe - podniebienie miękkie opuszczone i odchylone w środkowej i końcowej fazie, przejście do jamy nosowej - otwarte, umożliwia to wydostanie się powietrza przez jamę nosową. (Fazy - ustna, ustno-nosowa, wyraźnie nosowa).

4. Podział spółgłosek.

Uczniowie sprawdzają w lusterku oraz poprzez czucie i dotyk ułożenie narządów mowy.

Nauczyciel uświadamia i instruuje uczniów na co zwrócić uwagę dokonując klasyfikacji głosek:

- stopień zbliżenia narządów mowy,
- miejsce artykulacji,
- udział wiązań głosowych,
- udział podniebienia miękkiego,
- ruch środka języka.

Ze względu na stopień zbliżenia narządów mowy:

Wymawiając głoski: p, d, k, sz, f, z, dz, cz przybliź grzbiet dłoni do ust. Co zauważyłeś? Co to jest według ciebie zwarcie, a co szczelina?

Wypowiadaj długo głoski: s, ś, sz, z, ź, ż, następnie spróbuj wykonać to samo wymawiając głoski: c, ć, cz, dz, dź, dz. Czy zaobserwowałeś różnice między tymi głoskami? Jakie?

Zwarto -wybuchowe - p, b, t, d, k, g, p', b', k', g', t', d'

Szczelinowe - szczelinę wytwarzają narządy mowy, jest to zapora, przez którą przeciska się powietrze, wytwarzając charakterystyczny szmer - f, f', v, v', s, z, ś, ź, sz, ż, ch, ch`

Zwarto-szczelinowe (afrykaty) - c, dz, cz, dź, ć, dz (najpierw zwarcie, potem przechodzi w szczelinę)

Półotwarte (sonorne) - rozwarcie narządów jest znaczne, choć tworzą się zwarcia w jamie ustnej. Nie mają odpowiedników bezdźwięcznych.

Ustne (zw. bocznymi) - l, l', ł

Drżące - r (wibruje koniuszek języka)

Nosowe - m, n (zwarcie towarzyszy opuszczenie podniebienia miękkiego)

Ze względu na miejsce artykulacji

Wymawiając następujące głoski: s, ś, l, f, c, ch, p, t, cz, ć, k, r uważnie obejrzyj układ języka i warg. Powiedz co zauważyłeś? Co to znaczy miejsce artykulacji?

Dwuwargowe - m, m', p, p', b, b',

Wargowo-zębowe - f, f', v, v',

Przedniojęzykowo-zębowe - t, d, n, s, z, c, dz, t', d'

Przedniojęzykowo-dziąsłowe - sz, ź, cz, dź, r, l,

Środkowojęzykowe - ś, ć, ź, dz, ń, k', g', ch',

Tylnojęzykowe - k, g, ch,

Ze względu na udział wiązań głosowych:

Połóż palec na krtani i wypowiadaj głoski: p - b, t - d, k - g. Czy poczułeś różnicę? Co się dzieje, gdy wypowiadasz poszczególne głoski?

Dźwięczne - np. b, d, g, (drgają wiązadła głosowe)

Bezdźwięczne - np. p, t, k, (wiązadła są rozsunięte, strumień powietrza jest większy niż przy dźwięcznych)

Ze względu na udział podniebienia miękkiego:

Patrząc do lusterka, przyłóż palec do nosa i wymawiaj głoski m - s, n - z. Co wyczuliś i zaobserwowałeś? Jak powstaje głoska nosowa, a jak ustna?

Ustne

Nosowe - m, n, ń (zwarceniu towarzyszy opuszczenie podniebienia miękkiego, powietrze przechodzi swobodnie przez jamę nosową)

Ze względu na ruch środkowej części języka

Wypowiedz wyrazy; mara, miara, pana, piana, tara, tiara, wara, wiara. Czym różnią się te pary wyrazów?

Wymawiaj głoski k, k'; g, g'; m, m'; p, p'; b, b'. Czy zauważyłeś różnice? Co działo się z językiem?

Na czym polega różnica między głoską twardą a miękką?

Twarde

Miękkie - k', g', m', p', b' (obecność artykulacji dodatkowej, polegającej na podniesieniu środkowej części języka ku podniebieniu twardemu - powstają wówczas głoski o podwójnym miejscu artykulacji w odróżnieniu od środkowojęzykowych ś, ź, ć, dz, ń)

III. CZĘŚĆ KOŃCOWA

1. Powtórzenie poznanych wiadomości.

Rozdanie kart pracy.

Ćwiczenie.

Wypowiedz głoskę a i ą patrząc i obserwując ruch narządów mowy w lusterku. Co powiesz o tych głoskach? Wskaż różnice.

Wymień głoski m, p, b patrząc w lusterko, co możesz o nich powiedzieć?

Korzystając z lusterka i dotyku szyi, powiedz, do jakiej grupy głosek zaliczyłybyś głoski b, d, g.

Podaj kryteria, według których dokonałbyś klasyfikacji głoski c.

2. Zapis najważniejszych wiadomości w zeszycie.

3. Zadanie domowe

Wypowiadaj poszczególne głoski zwracając uwagę na ułożenie narządów mowy, korzystając z otrzymanej karty pracy i lusterka, utrwal w ten sposób

wiadomości z dzisiejszej lekcji.

Wybierz ze swojego imienia trzy głoski i sklasyfikuj je, możesz skorzystać z otrzymanej karty pracy.

Wykorzystano następujące materiały:

Dłuska M. (1986). *Fonetyka polska. Artykulacje głosek polskich*, Warszawa - Kraków.

Dubisz S. (red) (1997). *Nauka o języku dla polonistów*, Warszawa.

Gałkowski T., Jastrzębowska G. (red) (1999). *Logopedia. Pytania i odpowiedzi*. Opole.

Rocławski B. (1986). *Poradnik fonetyczny dla nauczycieli*. Warszawa.

Sołtys - Chmielowicz A. (2000). *Repetitorium z terapii logopedycznej. Spółgłoska ś*. W: Biuletyn Logopedyczny nr 1.

Sołtys - Chmielowicz A. (2000). *Repetitorium z terapii logopedycznej. Odcinek II - ciąg dalszy - głoski š, ž, č, ž*. W: Biuletyn Logopedyczny nr 2.

Sołtys - Chmielowicz A. (2000). *Repetitorium z terapii logopedycznej. Część III - głoski s, z, c, 3*. W: Biuletyn Logopedyczny nr 3.

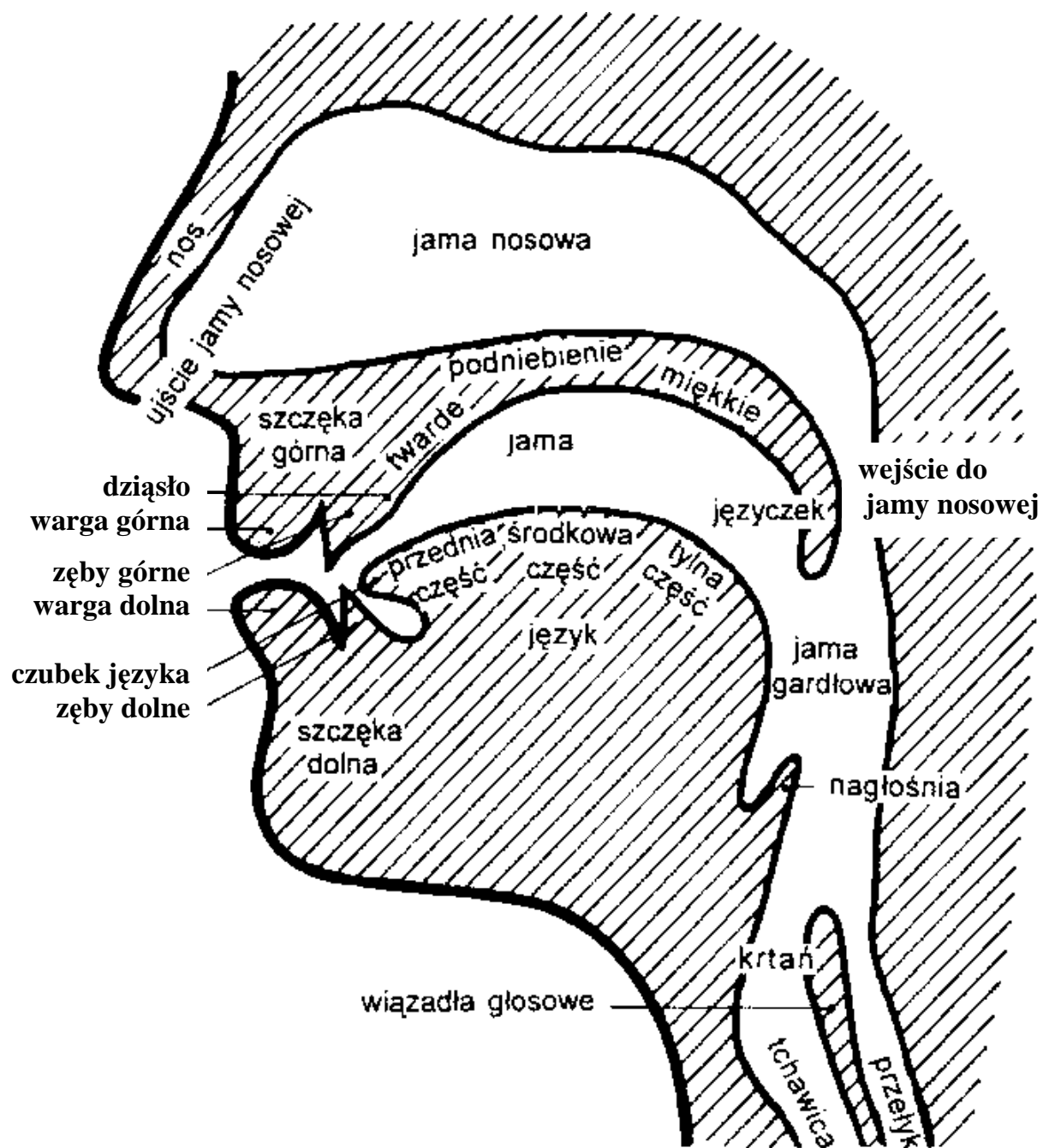
Sołtys - Chmielowicz A. (2001). *Repetitorium z terapii logopedycznej. Część IV - spółgłoski s, z, c, 3 - ciąg dalszy*. W: Biuletyn Logopedyczny nr 1.

Sołtys - Chmielowicz A. (2001). *Repetitorium z terapii logopedycznej. Część V - spółgłoski ś, ź, ć, 3*. W: Biuletyn Logopedyczny nr 2.

Sołtys - Chmielowicz A. (2001). *Repetitorium z terapii logopedycznej. Część VI - spółgłoski c, 3, č, ž, ć, 3*. W: Biuletyn Logopedyczny nr 3.

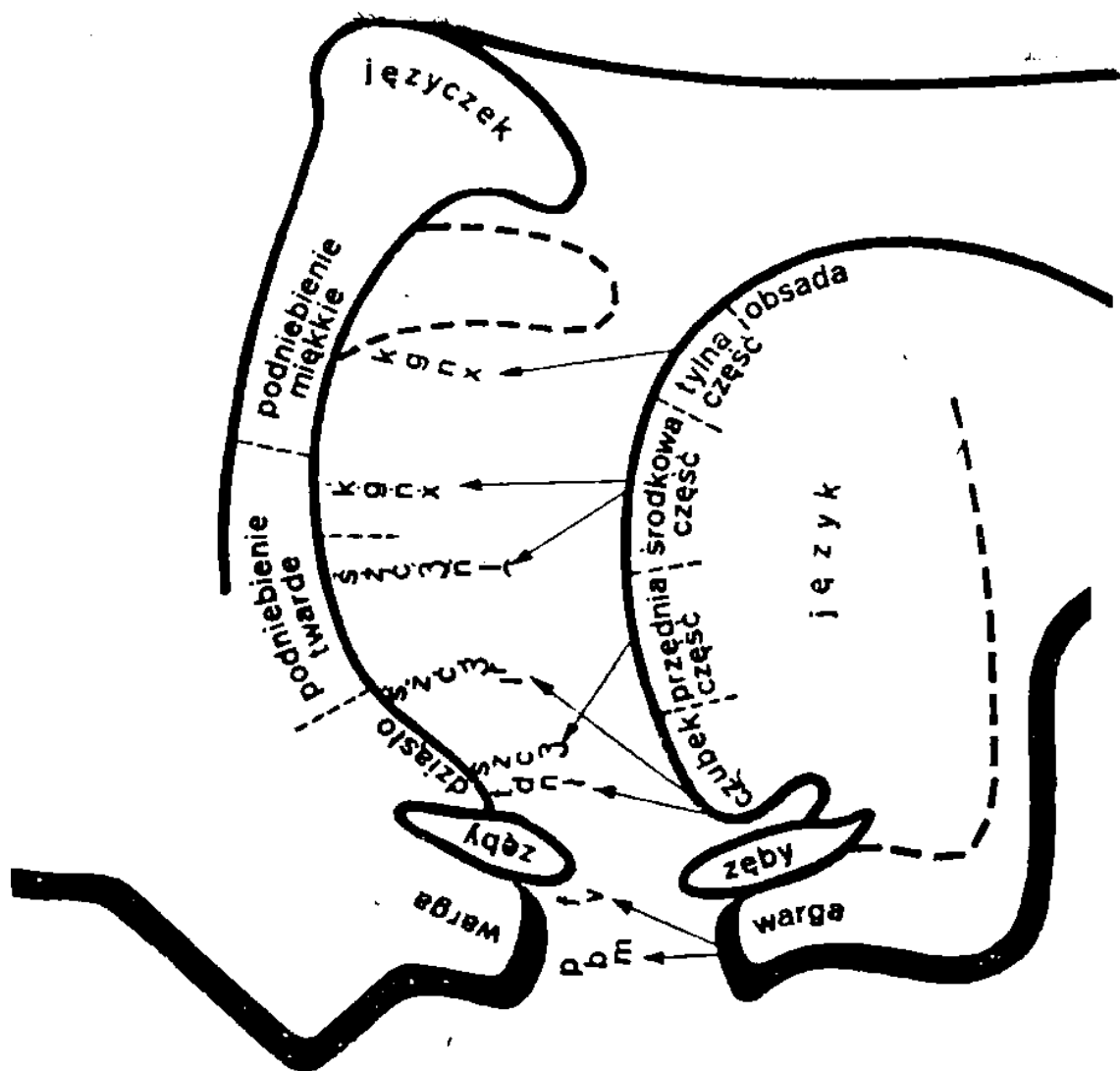
Styczek I. (1979). *Logopedia*.

Autorzy:
Gabriela Góralska i Jolanta Słupecka
Zespół Szkół Ogólnokształcących
w Helu

NARZĄDY MOWY

(za E. Sękowska w *Nauka o języku dla polonistów*, s.108)

Miejsca artykulacji (wg I. Styczek)

		Ze względu na miejsce artykulacji										
Stopień zwarcia		dźwięczność		wargowe		wargowo-zębowe		przednio-językowe		środkowo-językowe	tylno-językowe	
				twarde	miękkie	twarde	miękkie	zębowe twarde	dziąsłowe twarde	miękkie	twarde	miękkie
zwarte	dźwięczne	b	b´					d			g	g´
	bezdźwięczne	p	p´					t			k	k´
szczelinowe	dźwięczne			w	w´	z	ż	ź j				
	bezdźwięczne			f	f´	s	sz	ś	ch			
zwartoszczelinowe	dźwięczne					dz	dź	dż				
	bezdźwięczne					c	cz	ć				
półot- warte	nosowe	dźwięczne	m	m´				n		ń		
	ustne	bezdźwięczne						ł	l r			

Na podstawie: Irena Styczek, *Logopedia*, 1979.